

A tudomány kultúrája. Tanulmányok a Pannón Egyetem Irodalom- és Kultúratudományi Műhelyéből, Veszprém, 2005, Pannón Egyetem, **Fabiny Tibor** 85-135.

Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Anglisztika Intézet, Angol Nyelvű Irodalmak és Kultúrák Tanszék

TIPOLÓGIA (FIGURALIZMUS) A BIBLIÁBAN ÉS AZ IRODALOMBAN

I.

Előre irányuló emlékezés: a tipológia (figuralizmus) hermeneutikai kérdései

1. Mi a tipológia?

A tipológia legalább kilenc dolgot jelöl: 1. a Biblia egyféle olvasása; 2. az Ó- és az Újszövetség egységének a princípiuma; 3. a bibliai egzegézis egy módszere; 4. beszédalakzat; 5. gondolkodásmód; 6. retorikai forma; 7. történelemszemlélet; 8. az ismétlődés princípiuma a művészi alkotásban; 9. szövegekben az „intertextualitás” megnyilvánulása.

A hagyományos és legközismertebb értelemben a tipológia az írásmagyarázatnak (egzegézisnek) az a módszere, amely – az Ó- és az Újtestamentum szoros kapcsolatát feltételezve – az egyes ószövetségi eseményekben, személyekben vagy dolgokban olyan „előképet”, „előrevetülést”, vagy „árnyékot” lát, amelyek majd az Újszövetségben teljessé válnak; az egykori „minták”, „modellek” itt valósággá válnak, s így „betöltetnek”. A Jordánon való átkelést például a keresztség, Izsák fiúi engedelmisségét Krisztus, a mennyei manna eledelét pedig az Eucharisztia előképeként fogták fel... A tipológia nemcsak *prefiguratio*, vagy *adumbratio*, hanem *postfiguratio* is, tehát nemcsak *Vorbild* (előkép), hanem *Nachbild* (utókép) is.

A tipológia teológiai újrafelfedezése Leonard Goppelt nevéhez fűződik, akinek az 1939-ben írt fiatalkori műve, *Typos*, ma is alapl mű a teológiai szakirodalomban. Bultmann 1950-ben írt egy részletesebb tanulmányt a tipológiáról, amelyben részben bírálta Goppelt nézeteit, másrészt a tipológiát – véleményünk szerint tévesen – a görög és a keleti gondolkodásra jellemző ciklikus időszemlélettel hozta összefüggésbe. A huszadik századi Ószövetség-kutatásban először Gerhard von Rad mutatta ki a tipológia jelentőségét, s Bultmann-nal szemben hangsúlyozta, hogy a tipológiai gondolkodásmód nemcsak az ókori Kelet sajátossága, hanem „mindenfajta emberi gondolkodás és értelmezés elemi

funkciója [...] ezen értelmező, analógiás gondolkodásmód nélkül nem volna költészet”. Újabban egyes zsidó írásmagyarázók (Michael Fishbane) arra is rámutatnak, hogy a tipológia már a Genézisben is felfedezhető, hiszen e könyvben is nagyon erős az ismétlődés, illetve a visszatérés motívuma: Isten ugyanazokkal a szavakkal áldja meg Noét az újjáteremtett földön, mint amivel egykor Ádámot áldotta meg (1Móz 9,1–2, vö. 1Móz 1,28), s majd Isten az emberrel kötött szövetségét Ábrahámmal újítja meg (1Móz 12,1–3). A Tórában, majd a történeti könyvekben a szerzők tudatosan rámutatnak az analóg helyzetre vagy személyekre: pl. az Úr azt az ígéretet adja Józsuének, hogy „veled leszek, ahogyan Mózeszel is velem voltam” (Józs 3,7). Az üdvtörténeti szempontból döntő események nemcsak hasonlítanak egymáshoz, hanem későbbi szerzők tollán egybe is mosódhatnak: pl. a 114. zsoltárban az Exodus, a Vörös-tengeren való átkelés azonossá válik a Jordánon való átkeléssel. Az ószövetségi tipológia azonban a próféciaikban éri el a csúcspontot, különösen Deutero-Ézsaiásnál. Itt többször is találkozunk az „új Exodus”, „új Dávid” kifejezésekkel, s a történelem hitvallásszerű felidézésével, amikor a régi események mintegy reaktualizálódnak.

Az Újszövetségben egezetikai szempontból számos „klasszikus” tipológiai hely van: Mt 12,39–40; Jn 3,14; Róm 5,14; 1Kor 10,1–11; Gal 4,22–26; Kol 2,16–17; Zsid 8,4–5; 9,8–9; 23–24; 10,1; 1Pt 3,20–21. Természetesen a tipológia másképpen jelenik meg a szinoptikusoknál, Pál apostolnál, Péter levelében vagy éppen a Zsidó levélben. Különbséget lehet tenni „horizontális” illetve „vertikális” tipológia között, ha összevetjük Pál apostol tipológiáját a Zsidó levél tipológiájával. Érdemes külön elemezni István vértanú beszédének sajátos tipológiáját (ApCsel 7,2–60). Most azonban tekintsünk el a tipológia sajátos megjelenési formáitól, az egezetikai finomságoktól, s irányítsuk figyelmünket a tipológiai gondolkodás egészére!

Goppelt megállapítja, hogy a tipológiai szemlélet végig kimutatható az Újszövetségben. Bultmann-nal ellentétben jogosan hangsúlyozza, hogy a tipológia nem hermeneutikai vagy egezetikai „módszer”, hanem „lelki látásmód” (*pneumatische Betrachtungsweise*), amely felfedezi a kapcsolatot Istennek a történelemben végbemenő megváltási tervének egyes eseményei között.

Az Újszövetség következetesen azt sugallja, hogy Izrael történelme egy személyben rekapitulálódik, mégpedig Jézus Krisztuséban. Ez azt jelenti, hogy Krisztusban „betöltődik” Izrael sorsa, hiszen az evangélium betölti a törvényt, az Újtestamentum az Ótestamentumot. Ugyanakkor Jézus az Ószövetség egyes figuráit is betölti, hiszen ő a próféta, a király,

